

ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ/CRIMINAL PROCEDURE/УГОЛОВНЫЙ ПРОЦЕСС

<https://doi.org/10.59546/18290744-2024.7-9-22>

ՎԱՀԵ ԵՆԳԻԲԱՐՅԱՆ

*ՀՀ վաստակավոր իրավաբան,
իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր,
ԵՊՀ քրեական դատավարության և կրիմինալիստիկայի ամբիոնի պրոֆեսոր*

VAHE YENGIBARYAN

*Honored Lawyer of the RA, Doctor of Law, Professor,
Professor at YSU Chair of Criminal Procedure and Criminology*

ВАГЕ ЕНГИБАРЯН

*Заслуженный юрист РА,
доктор юридических наук, профессор,
профессор кафедры уголовного судопроизводства и криминалистики ЕГУ*

ԳԱՂՏՆԻ ՔՆՆՉԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԻՐԱՎԱԶԱՓՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱՐԱՐ ԵՐԱՇԽԻՔՆԵՐԸ

FUNDAMENTAL GUARANTEES OF LEGALITY OF SECRET INVESTIGATIVE ACTIONS

ОСНОВНЫЕ ГАРАНТИИ ПРАВОМЕРНОСТИ ТАЙНЫХ СЛЕДСТВЕННЫХ ДЕЙСТВИЙ

Ներածություն

Գաղտնի քննչական գործողությունները մինչդաստական վարույթի ընթացքում իրականացվում են որոշակի խնդիրների լուծման նպատակներով, որոնք պետք է ապահովվեն դրանց իրականացման արդյունքում: Գաղտնի քննչական գործողությունների խնդիրը լայն առումով հանցագործության դեմ պայքարն է, դրա համատեքստում՝ հանցագործությունների խափանումը և բացահայտումը, այդ նպատակով տեղեկատվության հավաքագրումը, գործի լուծման համար նշանակություն ունեցող ապացույցների ստացումը, հանցագործություն կատարած անձանց հայտնաբերումը:

Բանասիրական իմաստով՝ *գաղտնի* նշանակում է ծածուկ, չիրապարակվող, չերևացող, չնկատվող, արտաքուստ չարտահայտվող, արտաքին դրսևորում չունեցող¹: Իրավական տե-

¹ *Էդուարդ Բագրատի Աղայան*, «Հայաստան» իրատարակչություն, Երևան, 1976, էջ 217: <http://www.nayiri.com/>

սանկյունից, մասնավորապես, Լ. Օ. Կրասավչիկովը գաղտնիքը բնորոշում է որպես որոշակի անձի (քաղաքացու, կազմակերպության, պետության) գործողությունների մասին որոշակի տեղեկատվություն, որը ենթակա չէ հրապարակման²:

Գործող ՀՀ ՔԴՕ-ի գլուխ 30-ը նվիրված է գաղտնի քննչական գործողությունների իրավակարգավորումներին, որոնք թեև իրենց բնույթով և բովանադակությամբ քրեադատավարական նոր ինստիտուտներ չեն, այդուհանդերձ դրանց համակարգային ինկորպորացիան քրեադատավարական օրենսդրության մեջ, թերևս, գործող օրենսգրքի նորամուծություններից կարելի է համարել:

Գաղտնի քննչական գործողությունների մասին ընդհանուր պատկերացում կազմելու համար անհրաժեշտ է անդրադառնալ դատավարագետների խնդրո առարկայի վերաբերյալ արտահայտած տեսակետներին:

Այսպես, Ա. Մ. Բարանովն առաջարկում է ապացույցների հավաքման ոչ հրապարակային եղանակը ներդնել քրեական դատավարության օրենսգիրք և դրանց տալ դատավարական գործողությունների որակ³:

Կ.Ս. Դորոնինի կարծիքով՝ գաղտնի քննչական գործողությունը կարելի է բնութագրել որպես հատուկ դատավարական գործողություն, որը նախատեսված է հատուկ միջոցների կիրառմամբ գաղտնի (քողարկված) մեթոդներով ապացույցներ ձեռք բերելու համար: Քրեական վարույթի մասնակիցները, այդ թվում՝ քննչական գործողությունների մասնակիցները, չպետք է տեղեկացված լինեն դրանց կատարման նպատակների մասին, բացառությամբ գործողությունն իրականացնողների³:

Բ. Մ. Նուրգալիևը և Կ. Ս. Լակբաևը նշել են, որ քողարկված քննչական գործողություններն ուղղված են քրեական դատավարության ընթացքում ապացուցման ենթակա հանգամանքների պարզաբանմանը և իրականացվում են առանց քրեական վարույթի մասնակիցներին և այդ տեղեկությունները տրամադրողներին ծանուցելու: Կարող են իրականացվել է միայն այն դեպքում, երբ ապացուցվող հանգամանքներն այլ կերպ չեն կարող հաստատվել⁴:

Գաղտնի քննչական գործողությունները կարելի է սահմանել որպես մարդու և քաղաքացու իրավունքներն ու ազատությունները, պետական և հասարակական անվտանգությունը հակաիրավական ոտնձգություններից պաշտպանելու նպատակով մինչդատական վարույթում քննիչի հանձնարարությամբ՝ դատարանի որոշման հիման վրա, հետաքննության մարմին իրավասության սահմաններում իրականացվող գործունեություն՝ ուղղված վարույթի համար նշանակություն ունեցող ապացույցների ձեռքբերմանը, եթե այլ եղանակով այդ ապացույցի ձեռքբերումը ողջամտորեն անհնար է:

Գաղտնի քննչական գործողությունների արդյունքների քրեադատավարական հեռանկարի ապահովումն անմիջականորեն պայմանավորված է դրանց կատարման իրավաչափության երաշխիքների պահպանմամբ: Գաղտնի քննչական գործողությունների իրավաչափության երաշխիքներն այն դատավարական կարգավորումներն ու ընթացակարգերն են, որոնք կոչված են բացառել քննարկվող գործողությունների կատարման ընթացքում մարդու իրա-

imagedDictionaryBrowser.jsp?dictionaryId=24&dt=HY_HY&pageNumber=233

² Красавчикова Л.О., Личная жизнь под охраной закона, 1983, էջ 160:

³ Стн Доронин К.С., Понятие негласного следственного действия в уголовном процессе // Вестник Московского университета. Серия 11. Право. 2017:

⁴ Стн Нургалиев Б.М., Лакбаев К.С., Негласные следственные действия: история, понятие, проблемы, перспективы // Актуальные проблемы использования ситуационного подхода в юридической науке и правоприменительной деятельности: материалы междунар. науч.-практ. конф. Калининград: Изд-во БФУ им. И. Канта, 2012. с. 164:

վունքների խախտումները, ինչպես նաև հնարավորինս բացառել տարատեսակ միջամտությունները:

Հիմնական հետազոտություն

Գաղտնի քննչական գործողությունների՝ որպես պետության իրավապահպան գործունեության առանձնահատուկ ուղղության իրավական հիմքը ձևավորում են այն իրավական ակտերը, որոնք պարունակում են վերոնշյալ գործողությունների իրականացման ընթացքում ծագող, փոփոխվող և դադարող հասարակական հարաբերությունները կարգավորող իրավանորմեր: Դրանց շարքում հատկապես կարևորվում է ՀՀ Սահմանադրությունը՝ որպես պետության հիմնական օրենք:

Այսպես, Սահմանադրությունը, ամրագրելով մարդու և քաղաքացու իրավունքներն ու ազատությունները, սահմանում է նաև համընդհանուր շահերից ելնելով դրանց սահմանափակման հնարավորությունը, ընդ որում, դրանք կարող են սահմանափակվել միայն օրենքով՝ պետական անվտանգության, երկրի տնտեսական բարեկեցության, հանցագործությունների կանխման կամ բացահայտման, հասարակական կարգի, առողջության և բարոյականության կամ այլոց հիմնական իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության նպատակով: Գաղտնի քննչական գործողությունների շրջանակում մարդու և քաղաքացու իրավունքների սահմանափակումները կարող են վերաբերել, մասնավորապես, Սահմանադրությամբ ամրագրված այնպիսի իրավունքներին, ինչպիսիք են՝ բնակարանի անձեռնմխելիության ու հաղորդակցության ազատության և գաղտնիության, ինչպես նաև մասնավոր և ընտանեկան կյանքի անձեռնմխելիության իրավունքները:

1948 թվականի Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագրի 29-րդ հոդվածը նախատեսում է. «Իր իրավունքներն ու ազատություններն իրականացնելիս յուրաքանչյուր ոք պետք է ենթակա լինի միմիայն այնպիսի սահմանափակումների, որոնք օրենքով սահմանված են բացառապես այլոց իրավունքների և ազատությունների պատշաճ ճանաչումն ու հարգանքն ապահովելու և ժողովրդավարական հասարակարգում բարոյականության արդարացի պահանջները, հասարակական կարգը և ընդհանուր բարեկեցությունը բարելավելու նպատակով»:

Այդ համատեքստում, հարկ է վկայակոչել Եվրոպական դատարանի դիրքորոշումներն առ այն, որ «երբ (...) հավասարակշռության էր բերվում մի կողմից՝ գաղտնի հսկողության միջոցների օգնությամբ անվտանգությունը պաշտպանելու պատասխանող պետության շահը, իսկ մյուս կողմից՝ դիմումատերի անձնական կյանքը հարգելու իրավունքի իրացման նկատմամբ միջամտության լրջությունը, իրավասու ազգային մարմիններն ունեն սեփական հայեցողության որոշակի լուսանցք պատշաճ այն միջոցների ընտրության հարցում, որոնք կօգտագործվեն ազգային անվտանգության պաշտպանության օրինական նպատակին հասնելու համար: Այդուհանդերձ, [ըստ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝] պետք է գոյություն ունենան չարաշահումներից զերծ պահող բավարար և արդյունավետ երաշխիքներ: Այսպիսով, դատարանը հաշվի է առնում գործի բոլոր հանգամանքները, օրինակ՝ հնարավոր միջոցառումների բնույթը, տարածման տիրույթը և տևողությունը, դրանց կարգադրման համար պահանջվող պատճառները, դրանց թույլատրելու, կատարելու և հսկելու իրավասություն ունեցող մարմինները, ինչպես նաև ներպետական իրավունքով նախատեսված իրավական պաշտպանության միջոցի տեսակը»⁵:

⁵ Տե՛ս Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ *Roman Zakharov v. Russia* գործով 2015 թվականի դեկտեմբերի 4-ի վճիռը, գանգատ թիվ 47143/06, կետ 232, *Irfan Guzel v. Turkey* գործով 2017 թվականի փետրվարի

Ակնհայտ է, որ գաղտնի քննչական գործողությունների իրականացման պարագայում միջամտություն է տեղի ունենում մարդու հիմնարար իրավունքներին և ազատություններին, ուստի նույնիսկ որոշակի գաղտնի քննչական գործողության ընտրության հարցի լուծման, ինչպես նաև դրա իրականացման ողջ ընթացքում հարկավոր է նկատի ունենալ նաև մարդու իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության վերաբերյալ պետության կողմից ստանձնած պոզիտիվ և նեգատիվ պարտավորությունները՝ մշտապես պահպանելով հանրային շահի և անհատի շահերի միջև անհրաժեշտ հավասարակշռությունը: Մասնավորապես, ինչպես ընդգծում է Վճռաբեկ դատարանը, *Գոռ Իշխանի Սարգսյանի* գործով, ՕՀԳ-ի բնույթից ելնելով՝ իրավասու մարմիններն առաջադրված խնդիրները լուծելու նպատակով, համապատասխան միջոցառման տեսակն ընտրելիս և այն իրականացնելիս, անձի իրավունքների նկատմամբ իրականացվող միջամտության դեպքում՝ համաչափության սկզբունքին համահունչ պետք է ապահովվեն նաև արդար դատաքննության, անձնական և ընտանեկան կյանքը հարգելու և այլ հիմնարար իրավունքների ու ազատությունների համարժեք պաշտպանությունը⁶:

Եվրոպական դատարանը Սեֆիլյանն ընդդեմ Հայաստանի գործով նշում է, որ վերահսկման գաղտնի միջոցառումների վերաբերյալ իր նախադեպային իրավունքում Եվրոպական դատարանը մշակել է հետևյալ նվազագույն երաշխիքները, որոնք պետք է սահմանվեն օրենսդրությամբ՝ լիազորությունների չարաշահումներից խուսափելու նպատակով. հանցագործությունների բնույթը, որոնք կարող են վերահսկման մասին որոշում կայացնելու հիմք հանդիսանալ, մարդկանց այն կատեգորիաների սահմանումը, որոնց հեռախոսները կարող են գաղտնալսման ենթակա լինել, հեռախոսների գաղտնալսման ժամանակահատվածի սահմանափակ լինելը, այն ընթացակարգը, որին պետք է հետևել ձեռք բերված տվյալների ուսումնասիրության, օգտագործման և պահպանման համար, նախազգուշական միջոցները, որոնք պետք է ձեռնարկել այդ տվյալներն այլ կողմերին տրամադրելու դեպքում և այն հանգամանքները, որոնց դեպքում ձայնագրությունները կարող են կամ պետք է ջնջվեն կամ ժապավենները՝ ոչնչացվեն⁷:

Եվրոպական դատարանը նշել է նաև, որ հետապնդվող նպատակների կատարմանն ուղղված միջոցների ընտրությունը սկզբունքորեն ընկնելով պետության սեփական հայեցողության լուսանցքի շրջանակում՝ ունենում է լայն կամ նեղ դրսևորում՝ ելնելով պաշտպանության ենթակա իրավունքի բնույթից: Օրինակ՝ *«հաշվի առնելով անձի ինքնության ինքնորոշման և ֆիզիկական ու բարոյական անձեռնմխելիության համար [Եվրոպական կոնվենցիայի] 8-րդ հոդվածով երաշխավորված իրավունքների առանցքային կարևորությունը՝ պետություններին վերապահված սեփական հայեցողության լուսանցքը բնակարանի հարցերում ավելի նեղ է, եթե խոսքը գնում է միայն [Եվրոպական կոնվենցիայի] թիվ 1 արձանագրության 1-ին հոդվածով պաշտպանված իրավունքների մասին»⁸:*

Այսպես, Եվրոպական կոնվենցիայի 8-րդ հոդվածի համաձայն՝

«1. Յուրաքանչյուր ոք ունի իր անձնական ու ընտանեկան կյանքի, բնակարանի և նամակագրության նկատմամբ հարգանքի իրավունք:

7-ի վճիռը, գանգատ թիվ 35285/08, կետ 85:

⁶ Ընդ որում, հանրային և մասնավոր շահերի միջև անհրաժեշտ հավասարակշռության պահպանման անհրաժեշտության մասին ընդգծվում է նաև ՀՀ սահմանադրական դատարանի 2020 թ. ապրիլի 28-ի ՍԴՈ 1526 որոշման 4.4-րդ կետում ՕՀՄ-ների իրականացման թույլտվության որոշումների բողոքարկման համատեքստում:

⁷ Տե՛ս Եվրոպական դատարանի՝ Սեֆիլյանն ընդդեմ Հայաստանի գործով 2012 թ. հոկտեմբերի 2-ի վճիռը:

⁸ Տե՛ս *Gladysheva v. Russia* գործով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ 2011 թվականի դեկտեմբերի 6-ի վճիռը, գանգատ թիվ 7097/10, կետ 93:

2. Չի թույլատրվում պետական մարմինների միջամտությունն այդ իրավունքի իրականացմանը, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ դա նախատեսված է օրենքով և անհրաժեշտ է ժողովրդավարական հասարակությունում՝ ի շահ պետական անվտանգության, հասարակական կարգի կամ երկրի տնտեսական բարեկեցության, ինչպես նաև անկարգությունների կամ հանցագործությունների կանխման, առողջության կամ բարոյականության պաշտպանության կամ այլ անձանց իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության նպատակով»:

Եվրոպական կոնվենցիայի 8-րդ հոդվածը պաշտպանում է «մասնավոր հաղորդակցության» գաղտնիությունը՝ անկախ հաղորդակցության բովանդակությունից (...) և անկախ դրա ձևից: Դա նշանակում է, որ 8-րդ հոդվածի պաշտպանությունը վերաբերում է բոլոր այն «փոխանակումների» գաղտնիությանը, որոնց միջոցով անհատները հաղորդակցվում են միմյանց հետ: («Frerot v. France», 12.06.2007, գանգալ 70204/01, § 53):

Ազգային դատարանների խնդիրն է վերահսկել և ապահովել, որպեսզի իրավասու մարմինների գործունեությունը չխախտի Կոնվենցիայի 8-րդ հոդվածի 1-ին մասով սահմանված իրավունքները: Կոնվենցիայի 8-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ նույն հոդվածի 1-ին մասով սահմանված իրավունքների նկատմամբ միջամտությունը թույլատրվում է միայն այն դեպքում, երբ «դա նախատեսված է օրենքով և անհրաժեշտ է ժողովրդավարական հասարակությունում (...) անկարգությունների կամ հանցագործությունների կանխման հետ»: Ուստի միջամտությունը թույլատրվում է որոշումը պետք է ցույց տա, թե ինչպես են ազգային դատարանները կիրառել 8-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

Գաղտնի քննչական գործողության կոնկրետ տեսակն ընտրելիս, ելնելով անձի իրավունքների նկատմամբ իրականացվող միջամտության բնույթից, պետությանը վերապահված հայեցողական տիրույթի տարբերակման գաղափարն արտացոլված է ՀՀ ՔԴՕ 242-րդ հոդվածի 1-ին մասում, որի համաձայն՝ *գաղտնի քննչական գործողություն կարող է կատարվել միայն այն դեպքում, երբ բավարար հիմքեր կան ենթադրելու, որ դրա արդյունքով կարող է ձեռք բերվել տվյալ վարույթի համար նշանակություն ունեցող ապացույց, և միաժամանակ այլ եղանակով այդ ապացույցի ձեռքբերումը ողջամտորեն անհնար է:*

Ժողովրդավարական հասարակարգի հիմնական նպատակներից մեկն էլ հենց պետական մարմինների կամայականությունների և չարաշահումների սահմանափակումն է: Այս առումով ՀՀ ՔԴՕ-ն կարևոր իրավակարգավորում է պարունակում՝ սահմանելով գաղտնի քննչական գործողությունների իրավաչափության երաշխիքները:

ՀՀ ՔԴՕ նորմերի համակարգային վերլուծության արդյունքում կարող ենք առանձնացնել գաղտնի քննչական գործողությունների կատարման իրավաչափության, մասնավորապես այնպիսի տարրեր, ինչպիսիք են դրանց իրականացման ժամկետները, այն անձանց շրջանակը, որոնց նկատմամբ այն կարող է կատարվել, այն հացագործությունների տեսակները, որոնց շրջանակներում կարող է կատարվել որոշակի գաղտնի քննչական գործողություններ, նվազագույն շեմը, որը հաղթահարելու դեպքում կարող են իրականացվել դրանք, չնախատեսված արդյունքներ ձեռք բերելու դեպքում դրանց պահպանման կամ վերացման պայմանները, ինչպես նաև կիրառվող հատուկ տեխնիկական միջոցների շրջանակն ու օգտագործման պայմանները և այլն:

Այդուհանդերձ, հարկ է նշել, որ գործող ՀՀ ՔԴՕ-ն առանձնակի կարևորելով գաղտնի քննչական գործողությունների քրեադատավարական ինստիտուտի նշանակությունը՝ առանձին նորմ է նվիրել դրանց կատարման իրավաչափության երաշխիքներին:

Ասպես, ՀՀ ՔԴՕ 243-րդ հոդվածի ձևակերպումից հետևում է, որ այդպիսի երաշխիքներ են հանդիսում.

- Որոշակի պայմաններում գաղտնի քննչական գործողության կատարման ընթացքում անձի վերաբերյալ ձեռք բերված տվյալների օգտագործման ոչ բացարձակ արգելքը:
- Անձանց որոշակի շրջանակը, որոնց նկատմամբ կարող են կատարվել առանձին գաղտնի քննչական գործողություններ :
- Անձանց որոշակի շրջանակը, որոնց ողջամտորեն կարող են վերաբերել գաղտնի քննչական գործողության արդյունքով ստացվելիք տեղեկությունները:
- Առանձին գաղտնի քննչական գործողության, ինչպես նաև դրանց կատարման ընդհանուր ժամկետները:
- Գաղտնի քննչական գործողությունը դադարեցման որոշակի հիմքերը:
- Առանձին գաղտնի քննչական գործողությունների կատարման ուղղակի արգելքը, անձի՝ իր փաստաբանի հետ հաղորդակցվելու դեպքում:
- Գաղտնի քննչական գործողությունների կատարման ընթացքում հատուկ տեխնիկական միջոցների և դրանք կիրառելու իրավասություն ունեցող սուբյեկտների շրջանակը, ինչպես նաև դրանց գործադրման պայմանները:

Եթե գաղտնի քննչական գործողության կատարման ընթացքում ձեռք են բերվել անձի վերաբերյալ տեղեկություններ, նյութեր և փաստաթղթեր, որոնց ստացումը նախատեսված չէր տվյալ գործողությունը կատարելու մասին որոշմամբ, ապա դրանք քրեական վարույթում չեն կարող օգտագործվել, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ հետաքննության մարմինը գործել է դատարանի որոշման հիման վրա և բարեխղճորեն: Հնարավոր է, սակայն, որ գաղտնի քննչական գործողության արդյունքում ստացվեն տեղեկություններ, որոնք, թեև պարունակեն նախապատրաստվող, կատարվող կամ կատարված հանցագործության վերաբերյալ տվյալներ, որոնց ստացումը, սակայն, նախատեսված չլինի տվյալ գործողությունն իրականացնելու մասին որոշմամբ: Որպեսզի նման տեղեկություններն անհետևանք չմնան, մյուս կողմից՝ գաղտնի քննչական գործողությունը չկատարվի այլ՝ քողարկված նպատակներով, ՀՀ ՔԴՕ-ն նախատեսել է նման տեղեկությունները, նյութերը և փաստաթղթերը վարույթում օգտագործելու իրավաչափության հետևյալ երկու պայմանների միաժամանակյա առկայության պարտադիր պահանջ.

ա) հետաքննության մարմինը պետք է գործած լինի դատարանի որոշման հիման վրա, այսինքն՝ կատարած լինի դատարանի որոշման մեջ նշված գաղտնի քննչական գործողությունը՝ դատարանի որոշմամբ սահմանված վերաբերելի պայմաններով, և

բ) հետաքննության մարմինը պետք է գործած լինի բարեխղճորեն (*ՀՀ ՔԴՕ 243-րդ հոդվածի 1-ին մաս*):

Հաշվի առնելով, որ գաղտնի քննչական գործողությունների կատարումը ենթադրում է միջամտություն անձի սահմանադրական իրավունքներին, ՀՀ ՔԴՕ-ն սահմանափակել է այն անձանց շրջանակը, որոնց նկատմամբ նման գործողություններ կարող են կատարվել: Անձանց շրջանակը սահմանելիս հիմք է ընդունվել ոչ թե կամ ոչ միայն անձի կարգավիճակը, այլ.

ա) անձի կողմից ենթադրյալ հանցանք կատարելու մասին փաստերի առկայությունը: Օրինակ՝ թվային, այդ թվում հեռախոսային հաղորդակցության վերահսկում գաղտնի քննչական գործողությունը կարող է կատարվել որևէ դատավարական կարգավիճակ չունեցող անձի նկատմամբ, որի վերաբերյալ առկա են ենթադրյալ հանցանք կատարելու մասին վկայող փաստեր:

բ) ենթադրյալ հանցանք կատարած անձի հետ որոշակի կապերի առկայությունը: Օրինակ՝ թվային, այդ թվում հեռախոսային հաղորդակցության վերահսկում գաղտնի քննչական գործողությունը կարող է կատարվել ենթադրյալ հանցանք կատարած անձի մտերիմ ընկերոջ

հետ, ով ենթադրյալ հանցանք կատարած անձի հետ գտնվում է անընդհատ հեռախոսային կապի մեջ:

Ինչ վերաբերում է գաղտնի քննչական գործողությունների դադարեցման հիմքերին, ապա պետք է նշել, որ դրանք հստակ և սպառիչ սահմանված են վերոնշյալ իրավանորմում, համաձայն որի՝ գաղտնի քննչական գործողությունը դադարեցվում է, եթե՝

- 1) վերացել է դրա անհրաժեշտությունը.
- 2) ավարտվել է նախաքննությունը.

3) լրացել է իրավասու դատարանի որոշմամբ սահմանված ժամկետը կամ գաղտնի քննչական գործողության կատարման ընդհանուր ժամկետը:

Ընդհանուր առմամբ մեղադրյալի պաշտպանության ապահովումն արդար դատաքննության իրավունքի իրացման երաշխիքներից մեկն է: Այս առումով չափազանց կարևոր է օրենսդրի կողմից պաշտպանության իրավունքի իրացման երաշխիքների սահմանումը գաղտնի քննչական գործողությունների կատարման կապակցությամբ:

Այսպես, բացառությամբ ֆինանսական գործարքների վերահսկման և կաշառք ստանալու կամ կաշառք տալու նմանակման, մնացած բոլոր գաղտնի քննչական գործողություններն արգելվում է կատարել, երբ անձը, որի նկատմամբ իրականացվելու է այդ գործողությունը, հաղորդակցվում է իր փաստաբանի հետ: Ամեն դեպքում, այդ հաղորդակցության վերահսկման արդյունքով ստացված տեղեկությունները ենթակա են անհապաղ ոչնչացման, հակառակ դեպքում ըստ էության կնշանակի խախտել անձի պաշտպանության սահմանադրական իրավունքը: Փաստաբանական գաղտնիք կազմող տեղեկություններ կամ նյութեր հավաքելու, պահելու կամ օգտագործելու արգելքը բացարձակ է, հետևաբար, գաղտնի քննչական գործողության արդյունքում ձեռք բերված փաստաբանական գաղտնիք կազմող տեղեկությունների օգտագործման նկատմամբ ՀՀ ՔԴՕ-ով նախատեսված բացառությունը կիրառելի չէ: Դա է պատճառը, որ ՀՀ ՔԴՕ-ն պարտավորեցնում է անհապաղ ոչնչացնել փաստաբանի հետ ունեցած հաղորդակցության վերահսկման արդյունքով ստացված տեղեկությունները, նույնիսկ եթե ի սկզբանե չի նախատեսվել հավաքել նման տեղեկություններ և միայն գաղտնի քննչական գործողության կատարման ընթացքում կամ դրանից հետո է պարզվել, որ անձը հաղորդակցվում է իր փաստաբանի հետ:

Այդուհանդերձ ընդհանուր կանոնից օրենսդիրը ահմանում է բացառություններ, մասնավորապես ֆինանսական գործարքների վերահսկման և կաշառք ստանալու կամ կաշառք տալու նմանակման գաղտնի քննչական գործողությունների իրականացման պարագայում, ինչը բխում է նշված գործողությունների բնույթից և նպատակային նշանակության առանձնահատկություններից:

Այսպիսով, կարող ենք հավաստել, որ մեղադրյալ և պաշտպան շփումների կապակցությամբ պետությունը՝ ի դեմս քրեական հետապնդման մարմինների, պետք է մի կողմից իր ունեցած նեգատիվ պարտավորության շրջանակում ձեռնպահ մնա այդ շփումներին անհարկի միջամտելուց, մյուս կողմից՝ իր պոզիտիվ պարտավորության շրջանակում երաշխավորի այդ շփումների պատշաճ կազմակերպումը՝ ապահովելով անձի հիմնարար իրավունքների լիարժեք պաշտպանությունը⁹:

Որպես գաղտնի քննչական գործողության իրավաչափության կարևոր երաշխիքներից՝ ՀՀ ՔԴՕ-ն կանոնակարգել է նմանօրինակ գործողությունների կատարման տևողությունը՝ սահմանելով ժամանակային սահմանափակումներ:

⁹ Տե՛ս Վճռաբեկ դատարանի թիվ ԱՎԴ/0028/01/16 քրեական գործով 18.09.2019 թ. որոշումը:

Այսպես, գաղտնի քննչական գործողություն կատարելու թույլտվությունը յուրաքանչյուր անգամ դատարանի կողմից կարող է տրվել երեք ամիսը չգերազանցող ժամկետով: Սակայն, անկախ անձի դատավարական կարգավիճակից կամ նման կարգավիճակի բացակայությունից, նույն անձի նկատմամբ կատարվող որևէ գաղտնի քննչական գործողության կատարման ընդհանուր ժամկետը նույն վարույթով չի կարող գերազանցել տասներկու ամիսը:

Հետաքննության մարմինը պատասխանատու է գաղտնի քննչական գործողությունները սահմանված կարգով, ժամանակին և արդյունավետ կատարելու համար: Տակտիկական տեսանկյունից խիստ կարևոր է գաղտնի քննչական գործողության կատարման ճիշտ ժամանակահատվածի ընտրությունը: Հաշվի առնելով դրանց կատարման ընթացքում մի շարք հիմնարար իրավունքների սահմանափակման փաստը՝ դրանք չեն կարող իրականացվել չափազանց երկար ժամանակահատվածով: Նման ժամանակային սահմանափակումների պարագայում առաջնային է դառնում այն հարցը, թե երբ պետք է սկսել գաղտնի քննչական գործողությունը: Անհրաժեշտ է ընտրել այնպիսի ժամանակահատված, որի ընթացքում անձն առավել հավանական է, որ կցուցաբերի ակտիվ ու նախաձեռնող վարքագիծ, կապեր կհաստատի տարբեր անձանց հետ կամ կիրականացնի որոշակի տեղեկատվության փոխանակում:

Սահմանադրությունը հռչակում է յուրաքանչյուրի կյանքի իրավունքը, «ոչ ոք չի կարող կամայականորեն զրկվել կյանքից»¹⁰: Եվրոպական դատարանը ևս իր որոշումներում բազմիցս կրկնում է, որ Կոնվենցիայի 2-րդ հոդվածը Պետության վրա պարտավորություն է դնում պաշտպանել յուրաքանչյուրի կյանքի իրավունքը: Այլ կերպ՝ կյանքի իրավունքը պետության վրա դնում է պարտավորություն անել ամեն ինչ, որպեսզի մարդու կյանքը չվտանգվի: Սա նշանակում է, որ նախաքննության և հետաքննության մարմինները պետք է ձեռնարկեն իրենց հասու բոլոր հնարավոր միջոցները՝ դեպքին առնչվող անհրաժեշտ բոլոր ապացույցները ձեռք բերելու համար: Սակայն, բոլոր դեպքերում պետությունը պարտավորվում է ստանձնել պոզիտիվ և նեգատիվ պարտավորություններ պահպանելու անձի կյանքի իրավունքը՝ անկախ հետապնդվող նպատակին հասնելու արդյունավետության եղանակներից: Վերոնշյալը վերաբերում է գաղտնի քննչական գործողությունների կատարման ընթացքում կիրառվող տեխնիկական միջոցներին: Իրավապահ մարմինները որևէ պարագայում չպետք է թույլ տան, որպեսզի գաղտնի քննչական գործողությունների կատարման ընթացքում հատուկ տեխնիկական միջոցների գործադրումը վնաս պատճառի մարդկանց կյանքին և առողջությանը, ինչպես նաև շրջակա միջավայրին: Արգելվում է գաղտնի տեղեկություններ ստանալու համար նախատեսված (մշակված, ծրագրված, հարմարեցված) հատուկ տեխնիկական և այլ միջոցների օգտագործումը և գաղտնի քննչական գործողությունների կատարումը ՀՀ ՔԴՕ-ով չլիազորված պետական մարմինների, ստորաբաժանումների կամ ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց կողմից: Ինչպես արդեն նշել ենք, սույն պարագայում հետաքննության մարմինն է ՀՀ ՔԴՕ-ին համապատասխան կատարում գաղտնի քննչական գործողությունները:

Եզրակացություն

Ամփոփելով՝ կարող ենք փաստել, որ գաղտնի քննչական գործողությունների արդյունքների քրեադատավարական հեռանկարի ապահովման, դրանց արդյունավետ օգտագործման

¹⁰ Տե՛ս Սահմանադրության հոդված 24-ը:

գլխավոր նախապայմանը դրանց կատարման ընթացքում ներպետական օրենսդրությամբ, ինչպես նաև միջազգային իրավական տարբեր ակտերով նախատեսված պայմանների անշեղ պահպանումն է: Այլ կերպ՝ ցանկացած գաղտնի քննչական գործողության արդյունքի արժանահավատությունը ուղիղ համեմատական է դրա կատարման իրավաչափության երաշխիքների պահպանման հետ: Ընդ որում, հարկ է նկատել, որ այդպիսի երաշխիքները հիմնականում վերաբերելի են գաղտնի քննչական գործողությունների ժամկետներին, անձանց որոշակի շրջանակին, դրանց կատարման ընթացքում հատուկ տեխնիկական միջոցների և դրանք կիրառելու իրավություն ունեցող սուբյեկտների շրջանակին և այլն:

Այսպիսով, փաստելով, որ գաղտնի քննչական գործողությունները, լինելով իրավապահ մարմինների կողմից օրենքով իրենց վերապահված գործառույթների շրջանակում իրականացվող պետական գործունեության ինքնուրույն տեսակ, ենթակա են իրականացման այդ գործունեության բնույթին, նպատակային նշանակությանը և օրենսդրությամբ առաջադրվող համաչափության պայմաններին համապատասխան, մշտապես երաշխավորում են հանրային շահի և անհատի իրավունքների միջև արդարացի հավասարակշռությունը:

Ամփոփագիր: Սույն հոդվածում քննարկվում են գաղտնի քննչական գործողությունների իրականացման վերաբերյալ մի շարք կարևոր և հրատապ հիմնահարցեր: Գաղտնի քննչական գործողությունները, որպես մինչդատական վարույթի ընթացքում իրականացվող գործողություններ, ունեն հատուկ խնդիրներ, որոնք ուղղված են հանցագործությունների հայտնաբերմանն ու կանխարգելմանը, ապացույցների հավաքմանը և հանցագործություն կատարած անձի (անձանց) բացահայտմանը: Իրավական և լեզվաբանական իմաստներով «գաղտնի» նշանակում է ծածուկ, ոչ հանրային, աննկատ գործելաձև, որի նպատակը քննիչի գործողությունների համար անհրաժեշտ ապացույցների ապահովումն է:

Գաղտնի քննչական գործողությունների ապացուցողական նշանակությունը մեծապես պայմանավորված է դրանց իրականացման ընթացքում օրենքով նախատեսված երաշխիքների ապավումից: Գաղտնի քննչական գործողությունների իրավաչափությունն ապահովելու համար կարևոր է միջազգային չափանիշներին ազգային օրենսդրության համապատասխանությունը: Եվրոպական դատարանի դիրքորոշումը տվյալ հարցի շուրջ շեշտում է, որ պետությունների իրավասու մարմինները կարող են իրականացնել գաղտնի գործողություններ՝ ապահովելով հասարակության անվտանգության պաշտպանությունը, սակայն անհրաժեշտ է հստակ և արդյունավետ երաշխիքներ առկայությունը մարդու իրավունքների պաշտպանության համար: Գաղտնի քննչական գործողությունների իրականացման համար պետության կողմից սահմանված երաշխիքները նպատակ ունեն բացառել մարդու իրավունքների խախտումները, հնարավոր միջամտությունները և չարաշահումները: Օրինակ՝ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 243-րդ հոդվածի համաձայն՝ գաղտնի քննչական գործողություններն իրականացվում են դատարանի որոշման հիման վրա և միայն այն պարագայում, երբ այլ միջոցներով ապացույցների հավաքագրումն անհնար է: Գաղտնի քննչական գործողությունների իրականացման պարագայում առաջնահերթություն է տրվում անձնական տվյալների և մասնավոր կյանքի պաշտպանության և հիմնարար իրավունքների նկատմամբ միջամտության համաչափությանը: ՀՀ օրենսդրությունը սահմանում է նաև հստակ սահմանափակումներ այն անձանց շրջանակի վերաբերյալ, որոնց նկատմամբ կարող են իրականացվել գաղտնի գործողություններ, այդ թվում՝ դատարանի թույլտվությամբ:

Հեղինակը եզրահանգում է, որ գաղտնի քննչական գործողությունները, լինելով իրավապահ մարմինների կողմից օրենքով իրենց վերապահված գործառույթների շրջանակում իրականացվող պետական գործունեության ինքնուրույն տեսակ, ենթակա են իրականացման այդ գործունեության բնույթին, նպատակային նշանակությանը և օրենսդրությամբ առաջադրվող իրավաչափության պայմաններին համապատասխան, մշտապես երաշխավորում են հանրային շահի և անհատի իրավունքների միջև արդարացի հավասարակշռությունը:

Annotation. This article discusses a number of important issues regarding the implementation of secret investigative activities. Secret investigative operations, as operations carried out during pre-trial proceedings, have specific tasks aimed at detection and prevention of crimes, collection of evidence and identification of the person who committed the crime. In the legal and linguistic sense, “covert” means a secret, non-public, inconspicuous practice, the purpose of which is to provide evidence necessary for the investigator’s actions. The probative value of secret investigative operations is largely determined by the protection of the guarantees provided by law during their implementation. Compliance of national legislation with international standards is essential to ensure the legality of covert investigative activities. The position of the European Court of Human Rights on this issue emphasizes that the competent authorities of the states can carry out secret operations to ensure the protection of public safety, but there must always be clear and effective guarantees for the protection of human rights. The guarantees established by the state for the implementation of secret investigative activities are intended to exclude human rights violations, possible interferences and abuses. For example, according to Article 243 of the Criminal Procedure Code of the Republic of Armenia, secret investigative actions are carried out based on a court order and only in the event that gathering evidence by other means is impossible. In the case of conducting secret investigative activities, priority is given to the proportionality of the interference with personal data and the protection of private life and fundamental rights. The legislation of Armenia also sets clear restrictions on the scope of persons against whom secret actions can be carried out, including with the permission of the court. The author concludes that secret investigative actions, being an independent type of state activity carried out by law enforcement agencies within the scope of the functions assigned to them by law, are subject to implementation in accordance with the nature of that activity, its purpose and the legality conditions set by the legislation, always guaranteeing a fair balance between the public interest and the rights of the individual.

Аннотация. В данной статье рассматриваются актуальные вопросы осуществления тайных следственных действий. Тайные следственные действия в качестве досудебных действий, осуществляемых в ходе расследования, имеют конкретные задачи, направленные на выявление и предотвращение преступлений, сбор доказательств и на установление лица, совершившего преступление. В юридическом и лингвистическом значениях «тайный» означает ‘скрытый, непубличный, незаметный образ действий’, цель которого – обеспечение доказательств, необходимых для дальнейших действий следователя.

Доказательная значимость тайных следственных действий во многом обусловлена обеспечением гарантий, предусмотренных законом при их осуществлении. Для обеспечения правомерности тайных следственных действий важное значение имеет соответствие международным стандартам национального законодательства. Позиция Европейского суда по данному вопросу подчеркивает, что компетентные органы государств могут проводить секретные действия, обеспечивая общественную безопасность, но всегда должны быть четкие и эффективные гарантии защиты прав человека. Гарантии, введенные государством для осуществления тайных следственных действий, направлены на исключение нарушений прав человека, возможные вмешательства и злоупотребления. Например, согласно со статьей 243 УПК РА, тайные следственные действия проводятся на основании решения суда и только в том случае, если сбор доказательств другими способами невозможен. В случае проведения тайных следственных действий приоритетом является предоставление защиты личных данных и частной жизни, а также пропорциональности вмешательства по отношению к фундаментальным правам. Законодательство РА также четко определяет ограничения в отношении круга лиц, в отношении которых могут быть применены тайные операции, по решению суда.

Автор приходит к выводу, что тайные следственные действия, проводимые правоохранительными органами в рамках отведенных им законом функций, как самостоятельный вид деятельности, осуществляемой государством, при условии соблюдения характера, этой деятельности, в соответствии с целевым назначением и условиями правомерности, установленными законодательством, постоянно гарантируют справедливое соотношение между общественными интересами и правами личности.

Բանալի բառեր – գաղտնի քննչական գործողություններ, իրավաչափություն, հիմնարար երաշխիքներ, մարդու իրավունքներ և ազատություններ, քրեական դատավարություն, ապացույցներ հավաքում, դատարանի որոշում, քրեական վարույթ, ՀՀ Սահմանադրություն, Եվրոպական դատարան, մասնավոր հաղորդակցություն, հասարակական անվտանգություն:

Keywords: *secret investigative operations, legality, fundamental guarantees, human rights and freedoms, criminal trial, evidence collection, court decision, criminal proceedings, RA Constitution, European Court, private communication, public security.*

Ключевые слова – *тайные следственные действия, правомерность, основные гарантии, права и свободы человека, уголовное судопроизводство, сбор доказательств, решение суда, уголовное производство, Конституция РА, Европейский суд, частная коммуникация, общественная безопасность.*

Օգտագործված գրականության ցանկ

1. Էրուարդ Բագրատի Աղայան, «Հայաստան» իրատարակչություն, Երեւան, 1976, էջ 217: http://www.nayiri.com/imagedDictionaryBrowser.jsp?dictionaryId=24&dt=HY_HY&pageNumber=233
2. Красавчикова Л. О., Личная жизнь под охраной закона, 1983, էջ 160:
3. Доронин К.С. Понятие негласного следственного действия в уголовном процессе // Вестник Московского университета. Серия 11. Право. 2017:
4. Нурғалиев Б.М., Лакбаев К.С. Негласные следственные действия: история, понятие, проблемы, перспективы // Актуальные проблемы использования ситуационного подхода в юридической науке и правоприменительной деятельности: материалы междунар. науч.-практ. конф. Калининград: Изд-во БФУ им. И. Канта, 2012. с. 164:
5. Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ *Roman Zakharov v. Russia* գործով 2015 թվականի դեկտեմբերի 4-ի վճիռը, գանգատ թիվ 47143/06, կետ 232, *Irfan Guzel v. Turkey* գործով 2017 թվականի փետրվարի 7-ի վճիռը, գանգատ թիվ 35285/08, կետ 85:
6. Ընդ որում, հանրային և մասնավոր շահերի միջև անհրաժեշտ հավասարակշռության պահպանման անհրաժեշտության մասին ընդգծվում է նաև ՀՀ սահմանադրական դատարանի 2020թ. ապրիլի 28-ի ՍԴՈ 1526 որոշման 4.4-րդ կետում ՕՀՄ-ների իրականացման թույլտվության որոշումների բողոքարկման համատեքստում:
7. Եվրոպական դատարանի՝ Սեֆիլյանն ընդդեմ Հայաստանի գործով 2012թ հոկտեմբերի 2-ի վճիռը:
8. *Gladysheva v. Russia* գործով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ 2011 թվականի դեկտեմբերի 6-ի վճիռը, գանգատ թիվ 7097/10, կետ 93:
9. Վճռաբեկ դատարանի թիվ ԱՎԴ/0028/01/16 քրեական գործով 18.09.2019թ. որոշումը:
10. Սահմանադրության հոդված 24-ը:

Ենգիբարյան Վ. - ՀՀ վաստակավոր իրավաբան, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր, ԵՊՀ քրեական դատավարության և կրիմինալիստիկայի ամբիոնի պրոֆեսոր, էլիասցե՝ vahe777@yahoo.com:

Ներկայացվել է խմբագրություն 21.10.2024 թ., տրվել է գրախոսության 21.10.2024 թ., երաշխավորվել է իրավ. դոկտոր, պրոֆեսոր Ս. Դիրանդյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 18.11.2024 թ.: